

माझी भूमिका विशद करण्यापूर्वी काही तपशील देणे आणि काही संदर्भांच्या नोंदी करणेही मला आवश्यक वाटते.

मित्र हो, नांदेड हा एक सीमावर्ती जिल्हा आहे. मी ज्या नांदेड नावाच्या गावात लहानाचा मोठा झालो आणि लिहिता झालो, त्या गावाचं शहरीकरण उस्मानशाही मिलमुळं सुरु झालं. आज आपण ह्या मिलला नांदेड टेक्स्टाईल या नावानं ओळखतो. या मिलमध्ये मोलमजुरी करण्याच्या निमित्ताने अनेक तेलुगू भाषक आणि कानडी भाषक लोक मजूर म्हणून इथे आले. या वर्गाची भाषा जाणणारा किरकोळ व्यापार करणारा वर्ग नांदेड गावात आला. ही नांदेडच्या शहरीकरणाची सुरुवात होती.

नांदेड येथील पवित्र गुरुद्वारामुळे नांदेड येथे पंजाबी भाषकांचीही सतत आवक जावक असते. त्यात फाळणीत होरपळलेले सिंधी बांधव इथे आले. इतकेच नाही तर हैद्राबाद मुक्तीसंग्रामात ज्यांना भीती वाटली त्या गरीब मुसलमानबंधूना या नगरीनं आधार दिला. 'पनाह' म्हणजे आधार आणि 'गजी' म्हणजे मुसलमान. त्यामुळं उर्दू भाषकांची 'पनाहगजी' वस्ती इथं निर्माण झाली. आज आम्ही या वस्तीला 'मकदूमनगर' असं नाव दिलं आहे. गुजराथी आणि मारवाडी समाज तर भारतभर विखुरलेला, व्यापार उदीम करणाराचा वर्ग आहे. त्यामुळे या माझ्या गावात गुजराथी आणि मारवाडी भाषा बोलणाराही एक फार मोठा वर्ग आहे.

या सर्व शहरीकरणाचा माझ्यावर झालेला परिणाम असा की माझे असंख्य वर्गमित्र आणि बालमित्र तेलुगू, कानडी, मारवाडी, गुजराथी आणि उर्दू भाषक आहेत. वर दिलेल्या तपशीलाइतकाच महत्वाचा ऐतिहासिक संदर्भही आपण लक्षात घेतला पाहिजे. ४७ वे नाट्यसंमेलन नांदेड नगरीत झाले त्यावेळी नाट्यपरिषदेचे कार्यवाह कै.राम बाबूराव शास्त्री होते. हे माझे नाट्यगुरु. काही काळ ते तेलुगू माध्यम असलेल्या आंध्रसमिती हायस्कूलचे मुख्याध्यापक होते, पण त्यांना तेलुगू कळत नव्हती. स्वातंत्र्यपूर्व काळातले या मराठवाडा विभागातले आमचे नेते ज्यांना आम्ही हैद्राबादी आंबेडकर मानत असू ते मा.बी.एस.व्यंकटराव पण त्यांनाही मराठी येत नव्हते. मराठवाड्यातले सगळेच बहुभाषक ज्यांचा आदराने नेता म्हणून उल्लेख करतात ते कै.गोविंदभाईजी गुजराथी भाषक होते. तर कानडी, मराठी आणि तेलुगू या तिन्ही भाषकांनी ज्यांना आपल्या स्वातंत्र्य संग्रामाचे नेते मानले ते ब्र.स्वामी रामानंद तीर्थ कन्नड भाषक होते. हा माझ्या घडणीतल्या इतिहासाचा ताजा संदर्भ आहे, हे आपण लक्षात घ्यायला हवे.

अशा परिस्थिती साऊथ सेंट्रल झोनच्या रेल्वेखात्याचा आडमुठेपणाचा अपवाद सोडून दिला तर भाषेच्या मुद्यावरून येथील सहजीवन कधीच अस्वस्थ झाले नाही, असा माझा वर्तमान आहे. भाषेचा मुद्दा हा कधीच केवळ भाषेचा सुटा मुद्दा नसतो. निदान आम्हा मराठवाड्यातल्या मंडळीना तरी हे पक्के माहीत असते.